ئىندىجىنس خەلق-ئىندىئانلارنىڭ بېشىغا كەلگەن پالاكەتلەر ۋە سامىلار

نەشرگە تەييارلىغۇچى: ھېيتاخۇن مەتمىن

ھۆرمەتلىك كىتاپخان: قولىڭىزدىكى كىتاپچە خىتاي مۇستەملىكىچىلىرىنىڭ ۋەتىنىمىز شەرقىي تۈركىستاندا ئېلىپ بارغان ۋە ئېلىپ بېرىۋاتقان قىرغىنچىلىقلىرىنىڭ تۈپ مەقسىدىنى تېخىمۇ ئايدىڭلاشتۇرۇۋېلىش ئۈچۈن تەھرىرلەپ تەييارلىنىپ ئېلىكتاپ قىلىپ ئىشلەندى.

ۋەتىنى مۇستەملىكە قىلىنىپ، ئۆزلىرى قىرغىنچىلىققا ئۇچرىغان ئىندىئان قەبىلىلىرىنىڭ بېشىغا كەلگەن پالاكەتلەرنى ئالدىن سېزەر قېرىنداشلىرىمىزدىن بىرى- ئۆمەرجان ئىمىن يىللار بۇرۇن ۋەتىنىمىزدىكى تورلاردا ئېلان قىلغان ئىكەن، مەن ياۋرۇپادىكى ئىندىيجىنىس خەلق سامىيلار ھەققىدە يازغان ماقالەم بىلەن بىرلەشتۈرۈپ تۈپلەپ قويدۇم. پايدىلىنىپ قىلىشىڭلارغا تىلەكداشمەن.

ھۆرمەت بىلەن ھېيتاخۇن مەتىمىن

ياۋرۇپادىكى ئىندىجىنس خەلق ـ سامىلار

مەن ئىندىجىنس پىپىل مۇنازىرىسى ئارقىلىق مەلۇم تەشكىلات ياكى داۋا ئىچىدە بەلگىلىك تۆھپىسى بىلەن تونۇلغان كىشىلىرىمىزنىڭ تۆھمەت ئاستىدا قېلىشىنى خالىمايمەن، بىرقىسىم كىشىلەرنىڭ ياكى خىتاي ئالۋاستىلىرىنىڭ ئىندىجىنس غەۋغاسى قوزغاپ دۇنيا ئۇيغۇر قۇرۇلتىيىنىڭ ئوبرازىنى يەرگە ئۇرۇپ نۆلگە چۈشۈرۈۋىتىشىنىمۇ خالىمايمەن،شۇنداقلا بىرەر كىمنى ئاقلاش ۋازىپەممۇ يوق،سىياسەت ۋە سىياسەتۋازلىقنى ياقتۇرۇپمۇ كەتمەيمەن.لېكىن مەن مەنسۇپ بولغان ئۇيغۇرنىڭ ئىندىجىنس دەپ ئاتىلىپ قېلىشىدىن بىئارام بولىمەن،غەرپنىڭ ئىندىجىنس پىپىلغا قىلغان قىلمىشلىرى تۇپەيلى ئېنگىلىزلار ماكانلىشىشتىن بۇرۇنقى ئاۋىستىرالىيەدىكى ئابورجىنلار ۋە ئامېرىكىدىكى قىزىل تەنلىكلەرگە ھېسداشلىق بىلدۈرىمەن،ئىسپانىيەلىك مۇستەملىكىچىلەرنىڭ لاتىن ئامېرىكىدا ئېلىپ

بارغان ئاسسىمىلاتسىيە ۋە بويسۇندۇرۇش قىلمىشلىرىنى زىنھار قوبۇل قىلمايمەن.بىرقەۋمنىڭ يەنە بىرقەۋمنى بۇزەك قىلىشى ۋە يۇرتىنى تارتىۋېلىپ دېموكراتىيە ئېلىپ كېلىشىنىمۇ،تەرەققى قىلدۇرۇش نامىدا يۇتۇۋېلىشىنىمۇ ھەتتا پەتھى قىلدۇق دەپ بويسۇندۇرۇشىنىمۇ قەتئى قوبۇل قىلمايمەن.كولۇمبۇسنىڭ ئامېرىكىغا ئاياق بېسىشىنى ئامېرىكىنى كەشپ قىلدى دېگىنىمۇ تامامەن پەدەزلەنگەن گەپ،كولۇمبۇس ئامېرىكىنى بېسىۋېلىشنىڭ يولىنى ئاچقان كىشى دېسەك جايىدا بولىدۇ،مەن ئادالەت نوقتىسىدىن شۇنداق قارايمەن.
ئۇتنى كىم تۇتقان بولسا شۇنىڭ قولى كۆيىدۇ،شەرىئەت كەسكەن بارماق ئاغرىمايدۇ دەيدىغان ئىدىئۇم بويىچە بەزى چۈشەنچىلىرىمنى ئورتاقلاشماقچىمەن:
ئۇيغۇر داۋاسىنى ئېلىپ بېرىۋاتقانلار بۇندىن كېيىن دىققەت قىلغاي!
ياۋرۇپانىڭ مەن ھەرگىز قوبۇل قىلمايدىغان قىتئە ئاتلاپ مۇستەملىكىچىلىك قىلىش ئۆتمۈشىدىن

باشقا يەنە ياۋرۇپا ئىچىدە سامى ۋە يەھۇدى ھەتتا سىگانلارغا قارىتا يۈرگۈزگەن بەزى ئېچىنىشلىق ئۆتمۈشلىرى بار،گېرمانىيەدىكى، چېخىيەدىكى نازىي كاملىرى،پۇداپەشت،پولشادىكى يەھۇدى قىرغىنچىلىقى خاتىرە ئابىدىلىرى ھېلىھەم گۇۋاھچى سۈپىتىدە شاھىت،ئۇنى ھەركىم ئىزدىنىپ بىلىۋالالايدۇ.ساملار بىزگە ئوخشاش قىرغىنچىلىققا ئۇچرىمىغان بولسىمۇ نۇرغۇن يەكلىنىش،كەمسىتىلىشكە دۇچ كەلگەن .ھېلىھەم تەلەپ قىلىۋاتقان بەزى ھەق-ھوقۇقلىرى بار.
ساملار يەرلىك خەلق يەنى شۇ جاينىڭ قەدىمقى ئىگىلىرى دەپ قوبۇل قىلىنىسمۇ ياۋرۇپادىكى ئىندىجىنس پيپىل يەنى تاغلاردا ياشايدىغان ئىپتىدائى خەلق دەپ قارىلىدىكەن.
ساملارنىڭ دۇنيا ساملار ئۇيۇشمىسى (www. saamicouncil. net)نامىلىق چوڭ تەشكىلاتلىرىدىن باشقا ھەردۆلەتتە يەرلىك تەشكىلاتلىرىمۇ بار ئىكەن.
دۇنيادا ساملارنىڭ ئومۇمى نوپۇسى تەخمىنەن 100،000 ئەتراپىدا بولۇپ نورۋېگىيەدە 60،000 ئەتراپىدا،شۋىتسىيەدە 36،000

ئەتراپىدا، فىنلاندىيەدە 10،000 ئەتراپىدا،روسىيەدە 2.000 ئەتراپىدا سامى ياشايدىكەن .سامىلارنىڭ ئاككالا،ئىنارى،كېمى،لۇلە .نورتەم،پىتە،سكولت، تېر،سوۋتېرن،ئۇمە قاتارلىق تىل شۋىلىرى بار ئىكەن،ئۇلارنىڭ يېرىمى لۇتېريان مەزھىبىدىكى خىرىستىيان،يېرىمى پارسلاۋيان مەزھىبدىكى خىرىستىيان يەنە ئاز بىرقىسمى شامان ئىكەن . (https://en.wikipedia.org/wiki/S%C3%A1mi_people)

مەن فىنلاندىيەنىڭ سامىلار ياشايدىغان قۇتۇپ رايۇنىغا بىرىپ باقتىم،گەرچە بۈگۈن باشقا مىللەتلەر بىلەن ئوخشاش ھەق-ھوقۇققا ئىگە بولغاندەك كۆرۈنسىمۇ،ئۇلارنىڭ سىماسىدىن ئۆتمۈشىنىڭ دىشۋارچىلىق كەچۈرمىشلىرىنى كۆرگەندەك بولدۇم.

ئەمدى ئۆزىمىزنىڭ مەسىلىسگە كەلسەك،خۇددى ئوغرى-قاراقچىلار ئۆزىنىڭ ئاشۇ ناكەس ھۈنىرىنى بىر-بىرىدىن ئىلھام ئېلىپ ئۆگىنىپ ماڭغانغا ئوخشاش مۇستەملىكىچىلەرمۇ بويۇنتۇرۇقىغا ئېلىنۋالغان مىللەتنى قانداق بويسۇندۇرۇش،قانداق

يوق قىلىش تاكتىكىلىرىنى بىر-بىرىدىن ئۆگۈنۈپ ماڭىدىكەن. خىتاي مۇستەملىكىچىلىرىمۇ ۋەتىنىمىز شەرقىي تۈركىستاننى بېسىۋالغان كۈندىن باشلاپ قەدەممۇ-قەدەم ئىلگىرىلەپ بۈگۈنكىدەك ئەڭ ۋەھشىيانە باستۇرۇش، بىزنى پۈتۈلەي يوق قىلىۋېتىش شۇم نىيىتىنى ئىجرا قىلىۋاتىدۇ. خىتاي بىزدە 56 مىللەت بار دەپ قويۇپ ئارقىدىن ھەممىسى جۇڭخۇئا مىللىتى دەپ كەلدى. ئۇيغۇر، تىبەت ۋە موڭغۇل قاتارلىق قەۋملەردىن باشقا ھەممىسنى ئاساسەن ئاسسىملاتسىيە قىلىپ ئىرىتىۋەتكەن خىتاي ،بىز ئۇيغۇرلارنى 70 يىلدىن بۇيان ئاستا-ئاستا ئاسسىملاتسىيە قىلىشنىڭ نەتىجە بەرمىگەنلىكىنى ھىس قىلىپ 2016-يىلدىن باشلاپ جازا لاگىرلىرنى قۇرۇشقا باشلىدى ۋە نەچچە مىليۇن خەلقىمىزنى يوق قىلىۋەتتى. ئاتالمىش ئۇيغۇر ئاپتۇنۇم رايۇنى ئىسمىدىن ئۇيغۇرنى تەلەپپۇز قىلماسلىق باسقۇچىغا ئۆتكەن ۋە ئاپتۇنۇم رايۇنلۇق مەمۇرى سالاھىيەتنى بىكار قىلىش تەشەببۇسلىرىنى ئوتتۇرىغا قويۇۋاتقان خىتاي ھۆكىمتى ئەتە قويۇپ

ئۇيغۇرلارنى ئىندىجىنىس پىپىل دەپ ئېلان قىلسا، ئۇچاغدا قانداق قىلىمىز؟

تارىختا نەچچە ئون دۆلەت قۇرغان ئۇيغۇر قەۋمىنىڭ ئىندىجىنىس پىپىل قاتارىغا كىرىپ قالماسلىقىمىز ئۈچۈن داۋاگەرلىرىمىز بۇندىن كېيىن ئىندىجىنىس پىپىل يىغىنلىرىدىن يىراق تۇرۇشى، رەسساملىرىمىز ئۇيغۇر ئوبرازىنى سىزغاندا مايماق تۆگىنى يېتىلەپ كېتىۋاتقان، ئوتتۇرا ئەسىرنى ئەسلىتىدىغان ئىپتىدائى ئىنسان قىياپىتىنى سىزىشتىن قول ئۈزۈشى كېرەك. شۇنداقلا ئۆزىنى ئۇيغۇر دەپ بىلىدىغان ھەربىر ئۇيغۇر زامانىنىڭ ئىلغار مائارىپى بىلەن ئۆزىنى قۇراللاندۇرۇشى، قىلغان ئىشنى ئەڭ ۋايىغا يەتكۈزۈپ قىلىپ بەئەينى بەنى ئىسرائىل قەۋمىنىڭ قايتىدىن قەت كۆتۈرگىنىدەك زامانىنىڭ كەينىدە قالماسلىقى، ئاللاھنىڭ ئاغامچىسىغا مەھكەم ئېسىلىپ دىن-ئىماندىن يىراقلاشماسلىقى كېرەك. ئۇيغۇر مىللىتىنىڭ ۋەتەن ئىچىدە ئۇيغۇر بولۇپ ئىلەلئەبەت ياشىشى خىتايغا ئاسسىمىلاتسىيە بولۇپ كەتمەسلىك بولسا، چەتئەلدىكى ئۇيغۇرنىڭ

مىللەتنى ساقلاپ قېلىشىدىكى يىگانە قۇرالى ئىسلامدىن يىراقلاشماسلىقىدۇر.
ئىندىجىنس خەلقىنىڭ ئورتاق ئالاھىدىلىكى ياكى مۇستەملىكىچىلەرنىڭ تەسەۋۋۇرىدىكى ئىندىجىنس پىپىل ئىپتىدائى قەۋم بولۇپ ھورۇن،مەدەنىيەت ساپاسى تۆۋەن كىشىلەر توپىنى كۆرسىتىدىكەن.
ئاخىرىدا شىمالى ياۋرۇپادىكى بىرقىسىم تەشكىلاتلار بۇندىن كېيىن ساملارنىڭ يىغىن-يىغىنلىرىغا بارمىسا بولغۇدەك،ساملار چاقىرغان يىغىنغا بېرىپ ئۆزىمىزنى ئىندىجىنس پىپىل قاتارىغا زورلاپ تىققانىنىڭمۇ پايدىسى يوق.ب،د.ت دىكى يىغىنلاردىمۇ بۇندىن كېيىن ئىندىجىنس پىپىل يىغىنلىرىغا قەتئى كىرىپ سالماسلىقىنى دۇنيا ئۇيغۇر قۇرۇلتىيى رەئىسى ھۆرمەتلىك دولقۇن ئەيسا ئەپەندىمدىن ۋە باشقا داۋاگەرلەردىن تۆۋەنچىلىك بىلەن ئۆتۈنىمەن

ئىندىئانلار مەدەنىيتىنىڭ هالاكىتى

غەربىي ياۋرۇپا تاجاۋۇزچىلىرىنىڭ
مۇستەملىكىچىلىك هىيلىسى

ئۆمەرجان ئىمىن

«ئىندىئانلار ،ئابورجىنلار، پولىنىزىيانلار... دۇنيا سوراپ
باققان خەلقلەر ئىدى .تاجاۋۇزچىلارنىڭ بالاخور نەپسى ئۇلارنى
يەپ كەتتى»
(ماركس).

بۇ مۇستەملىكىچىلىك تارىخى ئىنسانىيەت
سالنامىسىگە قانلىق قىلىچ ۋە يالقۇنلۇق ئوت تىلى
بىلەن يېزىلىپ قالدى. كولۇمبونىڭ
مۇۋەپپەقىيىتى ئىندىئانلار(قىزىلتەنلىكلەر)غا
قىيامەت ئېلىپ كەلدى.ئۇ1513 يىلى تۇنجى
بۇلۇپ ئامېرىكا قىتئەسىدە مۇستەملىكە ئورناتتى.
شۇنىڭدىن كىيىن
ئەنگىلىيە،فىرانسىيە،پورتىگالىيە،ۋە گوللاندىيە

مۇستەملىكىچىلىرى ئارقائارقىدىن قوشۇن كىرگۈزۈپ، ئىسپانىيە بىلەن مۇستەملىكە تالاشتى. بىر ئەسىرگە يەتمىگەن ۋاقىت ئىچىدە پۈتكۈل ئامېرىكا قىتئەسى مۇستەملىكىچىلەرنىڭ تۆمۈر تاپىنى ئاستىدا قالدى . تاجاۋۇزچى ئەل ھۆكۈمەتلىرى ئىندىئانلارنى قۇل قىلىش جەريانىدا مۇستەملىكىچىلىك ھېلىسىنىڭ ئۆلگىسىنى ياراتتى.

1. ئەپسانە - رىۋايەتلەر ئارقىلىق كېڭەيمىچىلىك قىلىش ھېلىسى

ياۋروپالىقلار كولۇمبو خاتىرلىرى ئارقىلىق ئامېرىكا قىتئەسىنىڭ سىرلىق جۇغراپىيىلىك مۇھىتى، ئىندىئانلارنىڭ غەلىتە قىياپىتى ۋە ئۆزگىچە تۇرمۇش ئادەتلىرى بىلەن تونۇشقاندىن كېيىن ، ئوتتۇرا ئەسىردە تازا راۋاجلاندۇرۇلغان قەدىمكى يۇنان، رىم ئەپسانە - رىۋايەتلىرىگە رېئاللىق تۈيغۇسىدا قاراشقا ئادەتلەندى. ئەپسانە رىۋايەتلەردە قەيت قىلىنغان ھادىسىلەرنى تېپىش

ئۇچۇن ئامېرىكا قىتئەسىگە بېرىشقا بەل باغلىغان تەۋەككۇلچىلەرنىڭ كۆپىيىشى ـ ئىسپانىيە پادىشاھىنىڭ كالىلىسىدا كېڭەيمىچىلىك قىلىشىنىڭ كۈچۈلدىكىدەك ھەيلىسىنى شەكىللەندۇردى .
1513 ـ يىلى تەۋەككۇلچى ئاقسۆڭەك دېرىئان ئىسپانىيە پادىشاھىغا رىۋايەتتىكى« ياشلىق بۇلىقى» (بۇ بۇلاققا چۈمۈلگەن كىشى ياشلىق دەۋرىگە قايتارمىش) نى تېپىپ بىرىش بەدىلىگە زور ئىنئامغا ئېرىشىش كويىدا، خان ئارمىيىسىگە باش بۇلۇپ ئامېرىكا قىتئەسىگە باردى . ئۇ بارغانلا يىرىدە ئىندىئانلارنى بۇلاقنى تېپىپ بىرىشكە قىستاپ قانلىق قىرغىنچىلىق ئېلىپ باردى . نۇرغۇن جايلاردا مۇستەملىكە بايرىقىنى تىكلىدى. بىر نەچچە يىلدىن كىيىن دىرىئان پادىشاھىنىڭ يول يورىقى بۇيىچە ھازىرقى فىلورىدا ۋە باھاما ئارلىنى «ياشلىق بۇلىقى » جايلاشقان ئورۇن قىلىپ بېكىتىپ ،بۇ جايدىكى ئىندىئانلارنى قىرىپ تۈگىتىۋەتكەندىن كېيىن ،

بۇ رايۇندا ەربي شتاپ تەسس قىلدى. 16 ئەسرنىڭ باشلرىدا فىلورىدا ۋە باھاما ئارىلى ئىسپانىيەلىكلەرنىڭ ئامېرىكىغا بېرىپ - كېلىشىدىكى مۇەم ستىراتىگىيلىك ئورنى بولۇپ قالغانلىقى «ياشلىق بۇلىقى» قىزغىنچىلىقىنىڭ ەقىقي كۆرۈنىشى ئىدى . 1529يىلى ەربي ئەمەلدار نونىيو ئىسپانيە پادىشاەىغا ئەپسانىلەردىكى «يەتتە ئالتۇن شەەر» نى تېپىپ بېرىشكە ۋەدە بېرىپ ، خىل قوشۇن بىلەن ئامېرىكا قىتئەسگە باردى. ئۇ ئۆزلۈكسىز تۈردە شىمالغا كېڭىيىپ ، كەڭ جايلارنى ئىستىلاھ قىلغان بولسمۇ ، بۇ ئەپسانىۋى شەەرلەرنى تاپالمىدى . 1540يىلى پادىشاەنىڭ كۆرسەتمىسى بۇيىچە ئۆزى ئىستىلاھ قىلغان شىمالى ئامېرىكا رايۇنىنىڭ يەتتە يېرىدە ۋالى مەكمە ئورگىنى تەسس قىلدى. 1532يىلى مۇستەملىكچى پېسارىرو رىۋايەتلەردىكى «كۈمۈش تاغ،سىماب كۆل »نى تېپىش ئۈچۈن غەربي

جەنۇپ تەرەپتىن ئامېرىكا قىتئەسىگە باستۇرۇپ كىردى . ئۇ پېرۇدىكى ئىنكا دۆلىتىنىڭ نۇر چاقناپ تۇرغان ئىبادەتخانىلىرىنى ، ئاپئاق رەڭدىكى شەھەر قۇرۇلۇشلىرىنى «كۈمۈش تاغ» دەپ خىيال قىلىپ ، نۇرغۇن قانلارنى تۆكۈپ بۇ دۆلەتنى مۇنقەرز قىلدى.«سىماپ كۆل»نى ئىزدەپ ئارگېنتىناغىچە كېڭەيدى. 1518يىلى خۇئان دېگىل خارۋا ئىسىملىك مۇستەملىكىچى ئەپسانىلەردىكى «ئامازۇن ئايال چەۋەندازلىرى »نى تېپىش ئۈچۈن ئامېرىكا قىتئەسىگە باردى. كېيىن ئولېلىيانمۇ ئوخشاش مەقسەتتە ئامېرىكىغا قوشۇن باشلاپ باردى. ئۇلار ھازىرقى ئامازون ئورمانلىقىدا توققۇز نەپەر ئايال چەۋەنداز بىلەن ئۇرۇشقاندىن كېيىن ،بۇ جايغا «ئامازون» دەپ نام بەردى. ئۇلار يەنە مايا رايونى ،كالىفورنىيە ،برازىلىيە،چىلى قاتارلىق جايلاردا ئايال چەۋەندازلارنى ئىزدەش ئۇرۇشى ئېلىپ بېرىپ بۇ جايلارنى بېسىۋالدى . ـ1519يىلدىن باشلاپ

دېيشس، پلاسكس قاتارلىق مۇستەملىكىچىلەر
كۇبادا رىۋايەتتىكى «ئىت باش مايمۇن» ۋە «
ئىت يۈزلۈك ئادەملەر»نى، مايا رايونىدا «سۇ
ئاستىدا ئۇخلايدىغان قەبىلە،چېچى يوق
ئادەملەر،پەتەك ئادەملەر» نى،جەنۇبىي
ئامېرىكىدا « ئىككى باشلىق قۇش، بىر پۇتلۇق
ئادەملەر ۋە « قۇيرۇقلۇق ئادەملەر، شىر بەدەن
قۇش باش ھايۋاننى ئىزدەش ئۈرۈشى قوزغاپ بۇ
جايلارنى بېسىۋالدى. بەزى مۇستەملىكىچىلەر بوي
ئېگىزلىكى ئادەتتىكى سەككىز ئادەمنىڭ بوي
ئېگىزلىكىگە باراۋەركىلىدىغان گىگانىت
ئادەملەرنى ھەم سۆزلىيەلەيدىغان ،ئاڭلىيالايدىغان
ئادەم بېلىق لارنى ئىزدەش جەريانىدا كولورادو
،پېرو ،تىنوچدىتلان ،يېڭى گالتىسىيە ،يۇكاتان
يېرىم ئارىلى ،مىسسىپى دېلتا رايونى ۋە تېكساس
دېڭىز ساھىلى،بېرناردىنا ئارىلى قاتارلىق جايلارنى
بېسىۋالدى.مۇستەملىكە قىلىنغان بارلىق جايلاردا
ئىسپانىيەگە قاراشلىق ۋالىي مەھكىمە ئورگىنى

تەسىس قىلىندى. مۇستەملىكىچىلەرنىڭ قانلىق قىلىچى رىۋايەتنى رېئاللىققا ئايلاندۇرۇشقا قادىر بولالمىغان بولسىمۇ ،ئىسپانىيە پادىشاھىنىڭ پۇتكۈل ئامېرىكا قىتئەسىنى ئۆز مۇستاملىكىسىگە ئايلاندۇرۇش نىيىتىنى ئىشقا ئاشۇردى.

2. دىنى- ئېتىقادىنى ئۆزگەرتىش ھىيلىسى
ئىندىئان دىنىدا تۇتېم ئېتىقادى ۋە كۆپ ئىلاھلىق دىن ئاساسىي ئورۇندا تۇراتتى .ئۇلارنىڭ ئىلاھلىرىمۇ ئاجايىپغارايىپ ئوبرازلار تۇسىدە يارىتىلغانىدى.دەسلەپكى مۇستەملىك دەۋرىدىلا ئىسپانىيە ئارمىيىسىنىڭ ھەربىي روھانىلىرى ، ئۆز ئارمىيىسىگە ئىندىئانلار « ئىنجىل»دا كۆرسىتىلگەن جىن ئالۋاستىلارغا چۇقۇنۇپ ئىنسانىيەتكە ئاپەت تىلەيدىكەن دىگەنلەرنى كەڭ تەشۋىق قىلىپ ، ئىندىئانلارغا بولغان قىرغىنچىلىقنى كەسكىنلەشتۈرگەن ئىدى. 1611- يىلى كوئىئو ئېلادىكى سان پىتر ئەتراپىدا.

يۇقۇملۇق كېسەل تارقالغاندا ، 1558 .يىلى پونساكرا قولتۇقىدا قارا بۇران چىقىپ ئىسپانىيە دېڭىز فىلوتىنى ۋەيران قىلىۋەتكەندە ، روھانىلار بۇ ئىندىئانلارنىڭ جىنئالۋاستىلارغا چوقۇنغانلىقىدىن بولغان دىگەن دىنىي سەپسەپىنى تارقاتقاچقا ، مۇستەملىكىچى ئارمىيە بۇ جايلاردىكى ئىندىئانلارنى پۈتۈنلەي قىرىپ تۈگىتىۋەتكەن. قايسى جاي تەبىئەتنىڭ بۇزغۇنچىلىقىغا ئۇچرىسا شۇ جايدىكى ئىندىئانلارنى قىرىپ يوقۇتۇش ئەۋج ئالغان ئىدى. خرىستىئانلار بۈۋى مەريەمنى مۇقەددەس ئانا سۈپىتىدە ئۇلۇغلايدۇ.

ئىندىئانلارمۇ «تونەنچىن»(مۇقەددەس ئانا) نى بارلىق ئىلاھلارنىڭ ئانىسى دەپ قارايدۇ. ئىندىئانلار يەنە قۇياش ئىلاھى بىلەن ئوت ئىلاھىنى كېرىستت بەلگىسى بىلەن ئىپادە قىلىدۇ. ئىندىئان دىنلىرىدىمۇ خرىستىئان دىنىغا ئوخشاش ئىلاھ يولىدا قۇربان بولغانلارنىڭ روھى

ئىلاھ بولۇپ تۇغۇلىدۇ دىگەن تەلىمات ئاساسى ئورۇندا تۇرىدۇ. مۇستەملىكىچىلەر بۇ تاساددىبي ئوخشاشلىقنى دەستەك قىلىۋېلىپ ، ئىندىئانلارنى سىلەر بۈۋى مەريەمنىڭ باشقا بىر ئۇرۇقىدىن دەپ ئالداپ ، خىرىستىئان دىنىغا بەيئەت قىلىشقا زورلىغان. ئۇلار يەنە ئىندىئان بۇتخانىلىرىدىكى كېرىست بەلگىلىرىنىڭ ئوتتۇرىسىغا ئېيسانىڭ ھەيكىلىنى ئورناتقان. ئىندىئانلار بۇنى كىچىك ئىش دەپ بىلىپ چۇقۇنۇۋەرگەن. خىرىستىئان دىن تارقاتقۇچىلىرى يەنە قەيەردە يامانلىق ، دىنسىزلىق ئەۋج ئالسا شۇ يەردە بۈۋى مەيرەم روھى پەيدا بولىدۇ دىگەننى يەرلىك ئاھالىگە تەشۋىق قىلىش بىلەن بىرگە، ياۋروپادىن بۈۋى مەريەم ھەيكىلىنى تۈركۈملەپ يۆتكەپ كىلىپ ، ئىندىئانلار توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان ، قارشىلىق كۈچى كۈچلۈك جايلاغا مەخپىي كۆمگەن. بىر مەزگىلدىن كيىن ، سېتىۋېلىنغان ئىندىئان كاھىنلىرى

بۇلارنى بايقاپ قالغان ۋە خەلققە ئىلاھىيلاشتۇرۇپ تەشۋىق قىلغان. شۇنىڭ بىلەن بۇ جايلار قان تۆكۈلىدىغان، ئاھالىلار تارقاقلاشتۇرۇلىدىغان ھەم كاتتا چېركاۋلار قەد كۆتۈرىدىغان ئورۇنغا ئايلىنىپ قالغان. 1565 ـ 1517يىللار ئارىلىقىدا پەقەت مېكسىكىدىلا 200 دىن ئارتۇق ئورۇندا بۇۋى مەريەم ھەيكىلى بايقالغان. مۇستەملىكىچىلەر يەنە ئىندىئانلارنىڭ ئالەم كۆزىتىش مۇنارلىرى، قۇياش ئىبادەتخانىلىرى ۋە ئىبادەتخانىلىرى ئۈستىگە چېركاۋلارنى سالغان. ئىندىئان بۇتلىرىنى چېقىپ، ئورنىغا ئىندىئان بۇدلىرى شەكلىدە نىقاپلانغان خىرىستىئان بۇدلىرىنى تۇرغۇزغان. كېرىست بەلگىلىرىنىمۇ ئىندىئانلار ئەڭ ياخشى كۆرىدىغان بۇيۇملار بىلەن ياسىغان. خىرىستىئان دىنى بايراملىرى ۋە نەزىر ـ چىراق كۈنلىرىنى ئىندىئان كالېندارى بويىچە يەرلىك بايرام كۈنلىرىگە توغرىلاپ ئورۇنلاشتۇرغان. ئىندىئانلارنى خىرىستىئان دىنلىرىغا قۇبۇل قىلىش

رەسمىيەتلىرىنىمۇ ئاددىيلاشتۇرۇپ
،كۈنىگە 6مىڭدىن 15مىڭغىچە ئادەمنى دىنغا
كىرگۈزگەن. چېركاۋلاردىكى بۇۋى مەريەم
بۇدلىرىغا «تونەنچىن» دەپ ئىسىم قويغان.
ئىندىئانلار يۇقىرىقى ئۆزگىرىشلەرنى شەكىل
جەھەتتىكى ئىش ەىسابلاپ ئاسانلا كۆنۈپ كەتكەن.
ئۇلار خىرىستىئان بۇتلىرىنىڭ ئارقىسىغا ئۆز
بۇتلىرىنى يۇشۇرۇپ قويۇپ مەخپىي چوقۇنغان.
چېركاۋلار ئاستىغا ئۆز بۇتلىرىنى كۆمۈپ قويغان.
چېركاۋ تۈۋرۈكلىرىگە ئۆز دىنىي دۇرۇتلىرىنى
يېزىپ قويغان. خىرستىئان دىنى ئۇسسۇللىرىنى
ئارىلاشتۇرۇپ ئوينىغان .مۇستەملىكىچىلەر بۇ خىل
پاسسىپ قارشى تۇرۇشنى بىلسىمۇ بىلمەسكە
سالغان .ئۇلار ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشىگە ئەگىشىپ
كېيىنكى ئەۋلات ئىندىئانلارنىڭ بۇ خىل مەخپى
« قورساق كۆپۈكى » نى ئاستا ـ ئاستا ئۇنتۇپ
كېتىدىغانلىقىغا ئىشىنەتتى. گەرچە ئامېرىكا
قىتئەسىنىڭ يېرى كەڭ، ئاەالىسى شالاڭ بۇلۇش

ئالاھىدىلىكى تۆپەيلى ، مۇستەملىكىچىلەرنىڭ
ئىندىئانلارنى دىنسىزلاندۇرۇش ھېلىسى
تەلتۆكۈس ئۇنۇم بەرمىگەن بولسىمۇ ،لېكىن ئۆز
دىنىدىن يۈز ئۆرىگەن ئىندىئانلاردا ئېتىقادسىزلىق
،ئەسلىنى ئۇنتۇش خاھىشلىرى ئەۋج ئېلىپ
كەتكەن.

3. مەدەنىيەتنىڭ جان تومۇرىنى ئۈزۈۋېتىپ
روھىنى ئۆلتۈرۈش ھېلىسى
ياۋروپادا تۇنجى بولۇپ قۇياش تەلىماتىنى
ئوتتۇرىغا قويغۇچى برونىي رىم مەيدانىدا
كۆيدۈرلىۋاتقان 1600يىللاردا ،ئىندىئانلار مايا ،
ئىنوچدىتلان ۋە تۇئىتغۇلكان شەھەرلىرىدىكى ئالەم
كۆزىتىش مۇنارلىرىدا ئۆزلىرى كەشىپ قىلغان
تېلېسكوپ بىلەن كۈننىڭ كۆيۈش ۋاقتىنى ، ئاي،
زۆھرە يۇلتۇز ۋە باشقا سەييارىلەرنىڭ دەۋرىيلىك
ئايلىنىش ۋاقتىنى توغرا ھېسابلاپ چىقىۋاتاتتى.
ئىندىئانلارنىڭ پۇختا مەدىنىيەت تورى

مۇستەملىكىچىلەرنىڭ « ئىندىئانلارنى بويسۇندۇرۇش ـ ياۋايى ھايۋانلارنى كۆندۈرگەنچىلىك ئاسان ئىش» دىگەن خىيالىنى كۆپۈككە ئايلاندۇرۋەتكەنىدى. مۇستەملىكىچىلەر بىر مەزگىللىك ھودۇقۇش قورقۇشتىن كيىن، ئىندىئان مەدىنىيتىنىڭ ئىچكى مېخانىزىمىدىكى سەلبىي خۇسۇسيەتنى بايقىۋالدى. كاھىنلار پۈتكۈل ئىندىئان جەمئىيتىنىڭ يۇقىرى تەبىقىسى ۋە زىيالىيلار قاتلىمى ئىدى. ئۇلار پۈتكۈل ئىندىئان جەمئىيتىنىڭ ئىلىم ـ پەن، مەدىنىي ـ مائارىپ ۋە مەنىۋى پائالىيەت ئىشلىرىنى ئۈستىگە ئالغۇچىلار، ئۇلار يەنە ئىگىلىك باشقۇرۇش، ئۇرۇشقا قوماندانلىق قىلىش، جەمىيەت تەرتىپىنى تۈزەش قاتارلىق پائالىيەتلەرگىمۇ يېتەكچىلىك قىلاتتى. چىن مەنىسدىن ئېيتقاندا، پۈتكۈل ئىندىئان مەدىنىيتى «كاھىن» نامى بىلەن ئاتالغان يۇقىرى تەبىقە دىندارلار سىنىپىغا مەنسۇپ ئىدى. كاھىنلار دىننى خەلقنى

كۆڭۈلدىكىدەك قۇل قىلىشنىڭ ۋاستىسى قىلىۋالغانىدى. ئۇلار ئۆزلىرى ئېرىشكەن بارلىق بىلىملەرنى ئىلاھىي ۋەھىي سۈپىتىدە خەلققە يەتكۈزەتتى.خەلق بارلىق ئورۇنلاشتۇرۇشلارنى تەڭرىنىڭ ئىرادىسى دەپ بىلىپ ،شەرتسىز بويسۇناتتى ھەم كاھىنلارنى «ئەۋلىيا» دەپ ئۇلۇغلايتتى. كاھىنلار ئۆزلىرىنىڭ مەدىنىيەت يارىتىش تەجرىبىلىرىنى ئىنتايىن مەخپىي تۇتاتتى، ئۆز پەرزەنتلىرىنىلا ئىز باسار ئەۋلىيا قىلىپ تەربىيلەيتتى، خەلقنى ھەرگىز ئارىلاشتۇرمايتتى. بىر كاھىن ئۆلسە ئورنىغا بىر كاھىن پەرزەنت ئىز باسار بولاتتى، خەلق پەقەت ئانا تىلى ،ئۇرۇش، ئىلاھلارغا چۇقۇنۇش ۋە ئېغىر ئەمگەكتىن باشقا ھېچنىمىنى بىلمەيتتى، يېزىق بىلىدىغان بىرمۇ پۇقرا بولمايتتى. ئىندىئان مەدەنىيتى ماھىيەتتە « كاھىنلار مەدىنىيتى» ئىدى. ئىندىئان مەدىنىيتىنىڭ جان تومۇرى ئاخىرى ئىسپانىيە مۇستەملىكچى ئارمىيىسىنىڭ

باش روھانىيسى دئوگو .د.راندانىڭ قانلىق قىلىچىدا كېسىپ تاشلاندى. 1562 .يىلى راندا ئامېرىكىنىڭ پۇتكۇل ئىسپان تاجاۋۇزچى ئارمىيىسىگە ئىندىئان كاھىنلىرىنىڭ نەسلىنى قۇرۇتىۋېتىش ،ئىندىئان تىل-يېزىقىدىكى كىتاب ۋە ھۆججەتلەرنىڭ بىرىنىمۇ قويماي كۆيدۈرۈۋېتىش، كاھىنلارنىڭ بارلىق ئەسلىھەلىرىنى بۇزۇپ تاشلاش بۇيرۇقىنى بەردى. شۇنىڭدىن كېيىنكى 40 يىلدا مۇستەملىكىچىلەر « كاھىنلار جىن-ئالۋاستىلارنىڭ يەر يۈزىدىكى ۋەكىلى» دېگەننى باھانە قىلىپ ،400 مىڭدىن ئارتۇق كاھىننى ئۆلتۈردى.پايدىلىنىش مەقسىتىدە ساقلاپ قالغان ئاز ساندىكى خائىن كاھىنلارنى ھېسابقا ئالمىغاندا كاھىنلارنىڭ نەسلىنى پۈتۈنلەي قۇرۇتۇۋەتتى. نەچچە مىڭ يىللىق ئىندىئان مەدىنىيىتىنىڭ جەۋھەرلىرى مۇجەسسەملەشكەن كىتابلارنى « ئالۋاستىلار قوللانمىسى» دەپ پۈتۈنلەي كۆيدۈرۈۋەتتى. مەدەنىيەت ئەسلىھەلىرىنى بۇزۇپ

تاشلىدى. ئالىملار كېيىنكى 300 يىل جەريانىدا قاتتىق ئاختۇرۇشلار بەدىلىگە ئاران تۆت پارچە كىتابنى قولغا چۈشۈرگەن بولسىمۇ، ئىندىئان يېزىقىنى بىلىدىغان بىرمۇ ئادەم بولمىغاچقا ،ئوقۇش مۇمكىن بولماي، مۇزېي بۇيۇمى بۇلۇپ كەتتى. ئىندىئان مەدەنىيىتىنىڭ سەلتەنىتى پەقەت خارابىيلاردىلا ساقلىنىپ قالدى. ۋەتىنىدىن ،دىندىن ۋە مەدىنىيەت ئىزچىللىقىدىن ئايرىلغان ئىندىئانلار بىراقلا روەسىزلىنىپ جەڭگىۋارلىقىنى يوقاتتى.

4. مەدەنىيەت كۆچۈرۈپ كېلىپ شالغۇتلاشتۇرۇش ەيلىسى

مۇستەملىكىچىلەر ئىندىئانلارنىڭ مىللىي مەدەنىيىتىنى خارابىيلاشتۇرۇشقا باشلىغان دەسلەپكى مەزگىللەردە ئوتتۇرا ئەسىر ياۋرۇپا مەدىنىيەت ئەنئەنىلىرىنى ەەر خىل شەكىللەر ئارقىلىق ئامېرىكىغا كۆچۈرۈپ ئاپىرىپ ئىندىئانلارغا مەجبۇرىي تاڭغانىدى.

مۇستەملىكىچىلەر ئامېرىكا قىتئەسىگە قەدەم
باسقان كۈندىن باشلاپ بۇ جايدىكى تاغ
تىزمىلىرى ، دەرياكۆللەر، ئورمانلىق، ئارال،
دېڭىز بوغۇزلىرى، شەھەر ۋە يېزا ـ كەنتلەرنى
خىرستىئان دىنى ئەۋلىيالىرىنىڭ ئىسمى ۋە
خرستىئان دىنى بايرام ناملىرى بىلەن ئاتاپ
ماڭغان. كولۇمبو غەربىي ھىندى تاقىم
ئاراللىرىغا 1492 يىلى 12 ئاينىڭ 25 كۈنى
يېتىپ بارغانلىقى ئۈچۈن بۇ ئارالدىكى تۇنجى
بارغان كەنتكە « ئەيسانىڭ تۇغۇلغان كۈنىنى
خاتىرلەش كەنتى» دەپ ئىسىم قويغان. بۇ
ئارالنى « كىچىك ئىسپانىيە ئارىلى» دەپ
ئاتىغان. پەقەت مېكسىكىدىلا 1756
ئورۇنغا مەريەم، 221 ئورۇنغا بۇۋى مەريەم دەپ
نام بېرىلگەن. ياقۇپ ، يۈسۈپ نامى بىلەن
ئاتالغان جايلار ئىنتايىن كۆپ بولغان ، ئەسلى
يەر- جاي ناملىرى پۈتۈنلەي بىكار قىلىنغان.
مۇستەملىكىچىلەر ئىندىئانلارنىڭ يەرلىك

بايراملىرىنى ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن ، مەخسۇس ۋاقىت ئاجرىتىپ بېرىشنى تەلەپ قىلىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن ، خىرىستىئان دىنىي بايراملىرىنى ئىندىئان كالىندارى بويىچە يەرلىك بايرام كۈنلىرىگە توغرىلاپ ئۆتكۈزگەن ، يەرلىك دىنىي بايراملارنى ئاددى شەكىلدە ، خىرىستىئان دىنى بايراملىرىنى داغدۇغىلىق ئۆتكۈزۈش شەكلى ئارقىلىق ئىندىئانلارنى خىرىستىئان بايراملىرىغا قىزىقتۇرغان. مۇستەملىكىچىلەر ئۆلچەم بىرلىكلىرى ، پۇل بىرلىكلىرى جەھەتتە پۈتۈنلەي ياۋروپا ئوتتۇرا ئەسىر ئۇسلۇبىنى ئومۇملاشتۇرغان.

1522 .يىلىدىن باشلاپ ئامېرىكا قىتئەسىنىڭ ھەر قايسى جايلىرىغا مۇناستىر، شەھەر قۇرۇش ئەۋج ئالغان. شەھەر لاھىيلەش، باشقۇرۇش ۋە مەمۇرىيەت تەشكىلى قۇرۇلمىسى جەھەتتە ئىبىرىيە يېرىم ئارىلىدىكى ئۆلگىلەرنى كۆچۈرۈپ كەلگەن. يول قاتنىشى جەھەتتە ، ياۋروپا ئۇسلۇبىدىكى شاخمات تاختىسى شەكىللىك لاھىيەنى قوللانغان.

بىناكارلىق تېخنىكىسى ۋە شەھەر ئىستىراتېگىيىسى جەھەتتە ئىندىئان ئۇسلۇبى ئاساس قىلىنغان بولسىمۇ ، بىناكارلىق بىزەكچىلىكى جەھەتتە، ئىتالىيە رەسساملىق ئۇسلۇبىدىن ۋە ئوتتۇرا ئەسىر ھەيكەلتاراشلىق ، ئويما نەقىشچىلىك ھەم بوياقچىلىق تېخنىكىسى كۆچۈرۈپ كىلىنگەن. نەتىجىدە ، ئىندىئانلارنىڭ ئەنئەنىۋى بىناكارچىلىق مەدەنىيىتى خاراپلاشقان. مۇستەملىكىچىلەر تارىخ تەزكىرچىلىك ۋە ئەدەبىي ئىجادىيەتنى راۋاجلاندۇرۇپ ئۆزلىرىنىڭ تاجاۋۇزچىلىق تارىخى بۇرمىلانغان تارىخنامىلەرنى ياساپ چىققان. ئەدەبىي ئەسەرلەردە ئۆزلىرىنىڭ ئىندىئانلارنى قىرىپ قۇل قىلغان ئېپلاسلىقلىرىنى « ئەيسا يولىدا قىلىنغان مۇقەددەس ئۇرۇش » سۈپىتىدە تەسۋىرلىگەن .مۇستەملىكىچىلەر ئىندىئان سەنئىتىنىڭ ھەرقايىسى ژانىرلىرىنى خالىغانچە بۇزۇپ پايدىلانغان. ئىندىئانلارنى ياۋرۇپا كىيىملىرىنى كىيىپ ، ياۋرۇپاچە گىرىم

قىلىپ ئىندىئان سەنئىتىنى ئورۇنلاشقا
مەجبۇرلىغان . ئىندىئان تىياتىرلىرىنىڭ
تەسىرلىك مۇزىكىلىرىنى چىقىرىۋېتىپ ، ئورنىغا
خىرىستىئان دىنى مۇناجاتلىرىنى سەپلىگەن
.ئىندىئان مۇزىكىلىرىغا خىرىستىئان دىنى
مەدھىيە تېكىسلىرىنى كىرگۈزۈپ ، سېغىنىش
پائالىيەتلىرىدە ئىندىئانلارنى يۇقۇرى ئاۋازدا
ئوقۇشقا مەجبۇرلىغان. ئىندىئان مۇزىكانتلىرىنىڭ
ئەنئەنىۋى مىللىي چالغۇلارنى چېلىشنى چەكلەپ ،
ياۋروپا چالغۇلىرىنى چېلىشقا قىستىغان. ئىندىئان
ئۇسسۇللىرىنىمۇ خالىغانچە بۇزۇپ ، ھەممىنى
ئەيسانى ، خىرىستىئان دىنىنى مەدھىيەلەيدىغان،
خىرىستىئان ئۇسسۇلى قىلىپ ئۆزگەرتىۋەتكەن
.رەسساملىق ، ھەيكالتاراشلىق جەھەتتىمۇ ئىندىئان
سەنئەتكارلىرىنى ئەنئەنىۋى ئۇسلۇپتىن قول
ئۈزۈشكە مەجبۇرلىغان. قىسقىسى :
مۇستەملىكىچىلەر ئىندىئان سەنئىتىنى مۇمكىن
بولغان دەرىجىدە بۇزۇپ،ئۆزگەرتىپ ئۆز ئاڭ

سېستىمىسىنى بېيىتقان .مۇستەملىكىچىلەر
كېلىشتىن ئىلگىرى « پوچتىكا» دەپ ئاتىلىدىغان
ئىندىئان سودىگەرلىرى يۇرتمۇ- يۇرت قاتناپ ،
پايدىسىغا ئالماشتۇرۇش شەكلىدىكى ئەنئەنىۋى
سودا بىلەن شۇغۇللىناتتى. شەھەرلەردە ئالتۇن-
كۈمۈش ، يېزىلاردا كاكاۋۇ مىسپالتا قاتارلىقلار پۇل
بىرلىكى قىلىناتتى. مۇستەملىكىچىلەر
ئىندىئانلارنى مۇستەملىكە ئاستىغا ئالغاندىن
كىيىن، ئامېرىكا قىتئەسىنى خام ئەشيا مەنبەسى
دەپ تۇنۇپ قالماي ، يەنە ياۋرۇپادا بازار
تاپالمايدىغان ناچار تاۋارلارنى ساتىدىغان بازار
ئورنىدىمۇ پايدىلانغان. ئۇلار سۈپىتى ناچار
ماللارنى كۆپلەپ يۆتكەپ كېلىپ تىجارەت بىلەن
شۇغۇللانغۇچىلارغا باج ۋە باشقا جەھەتلەردە
ئېتىبار بەرگەن. ئىندىئان سودا سېتىقچىلىرىنى
ئېغىر باج ۋاستى بىلەن قىسىپ روناق تېپىش
ئىمكانىيىتىدىن ئايرىغان. پۇلدار ئىندىئان ئاق
سۆڭەكلىرىنى يوشۇرۇن ئۆلتۈرۈلۈپ ، مال مۈلكى
بۇلاڭ تالاڭ قىلىنغان .مۇستەملىكىچىلەر ئاچقان

« نېسىگە سېتىپ ئۆسۈمى بىلەن تۆلىتىۋېلىش ماگزىن » لىرى ئىندىئانلارنى نامراتلاشتۇرىدىغان ئاساسلىق ئاملغا ئايلانغان.

5. مائارىپنى گۆللەندۈرۈش ھىيلىسى

ئاتالمىش مائارىپنى گۆللەندۈرۈش شۇئارى ئاستىدا نادانلاشتۇرۇش ەيلىسى ئەدەبىي ئويغىنىش ەركىتىنىڭ تۈرتكىسدە پۈتكۈل ياۋروپانى دىني ئىسلاەات دولقۇنى قاپلىغاندىن كېيىن ، مۇستەملىكىچىلەر ئىندىئانلارغا بولغان دىنى تەربىينى كۈچەيتىشنىڭ زۆرۈرلىكىنى تونۇپ يەتتى. ئۇلار ئىنسانپەرۋەرلىك تونىغا ئورۇنۇۋېلىپ «ئىندىئان مائارىپىنى راۋاجلاندۇرۇپ، ئۇلارنىڭ روەىنى قۇتقۇزۇۋالايلى» دېگەن شۇئارنى بازارغا سالدى.

1523.يىلى ئىسپانىيلىك داڭلىق روەانى پېيدولۇ مېكسىكىدا تۇنجى « ئىندىئانلار مەكتىپى» نى قۇرغاندىن كيىن ، پۈتكۈل ئامېرىكا قىتئەسىدە

مەكتەپ قۇرۇش قىزغىنلىقى كۆتۈرۈلدى.
مەكتەپلەرگە دەسلەپتە بويسۇنغان خىزمەت
كۆرسەتكەن ئىندىئان ئاق سۆڭەكلىرىنىڭ
باللىرى قوبۇل قىلىندى. مەكتەپلەردە ياۋرۇپا
مىسسىئونېرلار مەكتەپلىرىدىكى ئوقۇتۇش مېتوتى
ئاساس قىلىنىپ ، ئەنئەنىۋى خىرىستىئان دىنى
دەرىسلىرى ئۆتۈلدى، ئىسپان تىلى ئوقۇتۇش
ئاساس قىلىندى. ئەيساغا قارغۇلارچە چوقۇنۇش
روھى پۈتكۈل مائارىپ ئەخلاقىنىڭ مەركىزىگە
ئايلاندى« ئىنجىل» نى يادلاش ئەۋج ئالدى
.مۇستەملىكىچىلەر « ئىندىئان باللار دىنى
تەشۋىقات ئەترىتى » تەشكىل قىلىپ ،
ئوقۇغۇچىلارنى ئاتا-ئانىلىرىغا ، يەرلىك خەلققە
خىرىستىئان دىنىنى تەشۋىق قىلىشقا
ئورۇنلاشتۇردى. بۇ ئوقۇغۇچىلار يەنە ئىندىئان
ئائىللىرىنىڭ يەرلىك دىنىغا چوقۇنۇشىنى توسۇش
، يەرلىك قول ھۈنەر كەسپى بىلەن شۇغۇللىنىشنى
چەكلەش، قارشىلىق ھەركەتلىرىگە پايلاقچىلىق

قىلىش، ئىندىئان دىنى بۇتلىرىنى چېقىش ۋەزىپىسىنىمۇ ئۆتەيتتى. ئەمما بۇ ئوقۇغۇچىلارنىڭ كۆپ قىسمى ئۆز ئاتا ـ ئانىلىرى تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلۈۋېتىلەتتى. مۇستەملىكىچىلەرنىڭ دەرسلىك ماتېرىياللىرىدا مۇستەملىكىچىلىك تارىخى بۇرمىلانغان، ئىندىئان مىللى قەھرىمانلىرى «ئەيسانىڭ دۈشمىنى» دېيىلىپ ھاقارەتلەنگەن، ئوقۇغۇچىلارغا ئىسپانچە يېڭى ئىسىملار قويۇلغان. ئۆز تىلىدىن قول ئۈزۈپ ، ئىسپان تىلىنى قوللانغانلارنى ئەتىۋارلاپ ئىشلەتكەن. مەكتەپلەردە يەنە ئىنجىلدا زىكرى قىلىنغان مۇقەددەس كىشىلەرنى مەدھىيەلەش ئەۋج ئالغان. ھەتتا مۇستەملىكىچىلەرنىڭ ئوبرازى كۆپتۈرۈلگەن. ئىندىئانلارنىڭ قارشىلىق ھەرىكەتلىرى ھەجۋىيلەشتۈرۈلگەن تىياتىرلارنى ئويناش ئومۇملاشقان. مۇستەملىكىلەرنىڭ ئىندىئان مائارىپىنى گۇللەندۈرۈش يولىدىكى بىر قاتار تەدبىرلىرى ئارقىسىدا ، 17.ئەسىرنىڭ

ئاخىرلىرىغا كەلگەندە ئامېرىكا قىتئەسىدە ، يېڭى بىر ئەۋلات ئورنىتىلغان. ئىندىئان زىيالىيلىرى شەكىللىنىپ ئۆز مىللىتىنىڭ خاراپلىشىشىنى تىزلەتكۈچى كاتالىزاتورغا ئايلانغان ئىدى. ئامېرىكا مۇستەقىللىق ھەركىتى ، 1. دۇنيا ئۇرۇشى ، فاشىسىزىمغا قارشى ئۇرۇش قاتارلىق بىر قاتار چوڭ ئۆزگۈرۈشلەر گەرچە ئىندىئان مائارىپىغا بەزى پايدىلىق شارائىتلارنى يارىتىپ بەرگەن بولسىمۇ ، لېكىن ئۇلار يەنىلا مائارىپ سىياسىتىنىڭ سىرتىدا تۇرۇپ قالدى. مۇستەملىكىچىلەر ئىندىئانلارنى« ئاز قۇبۇل قىلىش، مەكتەپ پۈتتۈرگەنلەرنى ئىشقا قويماسلىق» تىن ئىبارەت تەزدۈرۈش ھىيلىسى قوللىنىپ« ئوقۇش قىزغىنلىقى يوق ياۋايى مىللەت» دېگەن قالپاقنى كىيگۈزۈپ قويدى. نەتىجىدە ئىندىئانلارنىڭ ئەنئەنىۋى بىلىم چۈشەنچىلىرى ئىزچىللىقنى يوقۇتۇپ ، مىللي مائارىپ شەكلى پۈتۈنلەي خاراپلاشتى. ئىندىئانلار مىسلىسىز دەرىجىدە نادانلىشىپ كەتتى.

6. بايلىق يۆتكەپ كېلىپ ئۆزىنى كۈچلەندۈرۈش ھەيلىسى

ياۋروپادا كاپىتالىزىم بىخ سۈرگەندىن كېيىن جاھانگىر ئەللەر بايلىق تالان- تاراج قىلىش پائالىيىتىنى تېخىمۇ كەسكىنلەشتۈردى. ئىسپانىيە مۇستەملىكىچىلىرىنىڭ ئامېرىكا قىتئەسىنى تالان -تاراج قىلىشتا قىلمىغان ئەسكىلىكلىرى قالمىدى. 1519 يىلى مۇستەملىكىچى كورتىس ئازتېكلار دۆلىتىگە باستۇرۇپ كىردى. ئازتېك پادىشاھى سۈلھەيلىشىش نىيىتىدە كورتېسقا دىيامېتىرى ئالتە ئىنگىلىزچى كېلىدىغان ئىككى ئالتۇن لېگەن بىر قاپاق كېپەك ئالتۇن ۋە باشقا نۇرغۇن سوۋغىلارنى تەقدىم قىلدى، كورتېس سوۋغىلارنى ئېلىۋېلىپلا رەزىل نىيىتىنى ئاشكارلىدى. ئىككى سائەت ئىچىدىلا ئىككى مىڭ ئىندىئاننىڭ جېنىغا زامىن بولدى ۋە ئالتە مىليون 300 مىڭ ئامېرىكا دوللىرىغا باراۋەر ئالتۇن كۈمۈشنى بۇلاپ كەتتى.

1532 . يىلى يېسارو ئىنكا دۆلىتىگە ھۇجۇم قىلىپ ، پادىشاھ ئاتا خالپانى ئەسىر ئېلىپ بىر ئۆيگە سولاپ قويدى ھەم ئىنكا ئىندىئانلارغا پادىشاھ قامالغان ئۆيىنى ئالتۇن-كۈمۈش بىلەن تولدۇرۇپ بەرسە، پادىشاھنى قويۇپ بېرىدىغانلىقىنى جاكارلىدى. پۈتكۈل ئىنكا ئاھالىسى ھەرىكەتكە كېلىپ، ئۇزۇنلۇقى 22 ئىنگلىزچى كەڭلىكى 17ئىنگلىزچى ، ئېگىزلىكى 9 ئىنگلىزچى كىلىدىغان بۇ ئۆيىنى ئالتۇن - كۈمۈش ،يامبۇلار بىلەن تولدۇرغان بولسىمۇ، پېسارو بايلىققا ئېرىشۋېلىپلا قىرغىنچىلىق ھەركىتىنى باشلىۋەتتى. مۇستەملىكىچىلەرنىڭ بۇ خىل بۇلاڭ -تالاڭ ھەرىكەتلىرى پۈتكۈل قىتئەنى قاپلىغاندىن كيىن، ھەر قايسى جايلاردا ئىندىئانلارنىڭ قارشىلىق ھەركەتلىرى ئارقا - ئارقىدىن مەيدانغا چىقتى. 1553. يىلى چىلىدىكى ئالاۋكا ئىندىئانلىرى ئىچىدىن چىققان ياش قەھرىمان لۇدارۇ چىلى ئىندىئانلىرىغا باش

بولۇپ، مۇستەملىكىچىلەرنى تارمار قىلدى ھەم مۇستەملىكىچى ئارمىيە قوماندانى بالدىۋىنى ئەسىر ئالدى. لۇدارۇ پۈتۈن خەلق توپلانغان مەيداندا بالدىۋىيگە : «سەن ئالتۇن بۇلىغىلى كەلگەن، بىز سېنى ئالتۇنغا تويغۇزۇپ قويايلى» دەپ خىتاب قىلىپ، قايناپ تۇرغان ئالتۇن ئېرىتمىسىنى ئۇنىڭ ئاغزىغا قۇيدى. ئەمما خائىنلارنىڭ كۆپلەپ مەيدانغا كېلىشى سەۋەبىدىن ئىندىئانلارنىڭ قارشىلىق ھەرىكەتلىرى تېزلا مەغلۇپ بولدى. مۇستەملىكىچىلەر تېخىمۇ كۆپ بايلىققا ئېرىشىش مەقسىتىدە مېكسىكا ، پېرۇ، بولىۋىيە ، ۋە يېڭى كرانادا قاتارلىق جايلاردا ئالتۇن-كۈمۈش كانلىرىنى كەڭ ئېچىپ ئىندىئانلارنى كۈنىگە 18سائەت ئىشلەشكە مەجبۇرلىغان. قامچاكالتەك ئاستىدىكى ئېغىر ئەمگەك ۋە كانلارنىڭ بىخەتەرلىك ئىشلىرىنىڭ ناچارلىقى سەۋەبلىك كان ئالۋىڭىغا تۇتۇلغانلارنىڭ بەشتىن تۆت قىسمى ئۆلۈپ

كەتكەن .شۇڭا كان ئالۋىڭىغا تۇتۇلغانلارنىڭ
دەپنە مۇراسىمىنى ئالدىن ئۆتكۈزىۋېتىش پۈتكۈل
ئىندىئان جەمىيىتىدە ئومۇمىي ئادەتكە
ئايلانغانىدى. مۇستەملىكىچىلەر 1541 .يىلغا
قەدەر 15مىليون ئىندىئاننىڭ جېنىغا زامىن
بولغان. ئىسپانىيە 1574. يىلغا قەدەر ئامېرىكا
قىتئەسىگە 200 مىڭ ئائىلىنى كۆچۈرۈپ بارغان
بولۇپ، ئۇلار كان ـئېكىنزارلىق ئېچىش، سودا
قىلىش، ئىندىئانلارغا نازارەت قىلىش،
خىزمەتلىرىنى ئىشلىگەن. ئىندىئانلار كۆپلەپ
قىرىلىپ كەتكەچكە ، مۇستەملىكىچىلەر ئەمگەك
كۈچىنى تولۇقلاش ئۈچۈن ئىبلىس قولىنى
ئافرىقىغا سوزغان. 19 ئەسىرنىڭ 70. يىللىرىغا
قەدەرئافرىقا 100مىليون خەلقىدىن ئايرىلغان،
بۇنىڭ 15 مىليونىلا ئامېرىكىغا ساق بارالىغان .
بەزىلەرگە بەخت ئېلىپ كەلگەن ئىش يەنە
بەزىلەرگە كۈلپەت ئېلىپ كېلىدۇ. بىر سىنىپنىڭ
ئازادلىققا چىقىشى ماھىيەتتە، ئىككىنچى

بىرسىنىپىنىڭ قۇللۇققا چۈشۈرۈلگەنلىكىدىن دېرەك بېرىدۇ(ئېنگىلىز.)
ئامېرىكا قىتئەسىدە كانلارنىڭ ئېچىلىشى ،
يەرلىك ئاھالىنىڭ قىرىپ تاشلىنىشى كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىش دەۋرىنىڭ تاڭ نۇرى ئىدى،
يىغىدىن توغۇلغان كاپىتالنىڭ بېشىدىن تاكى تاپىنىغىچە قان ۋە زەرداپ تېمىپ تۇراتتى(ماركىس).
مۇستەملىكىچىلەر ئىندىئانلارنى زۇلمەتلىك تۇرمۇشقا مۇپتىلا قىلىش بەدىلىگە ، ئۇلارنىڭ سۆڭەكلىرى بىلەن يۇغۇرۇلغان ئالتۇن ـ كۈمۈشلەرنى ەەدەپ ياۋروپاغا يۆتكىگەن. 1545ـ 1560يىللار ئارلىقىدا ئىسپانىيەگە ئامېرىكىدىن5500 كىلوگرام ئالتۇن، 246 مىڭ كىلوگرام كۈمۈش توشۇلۇپ تۇرغان .باشقا بايلىقلار تېخىمۇ كۆپ. ئەزەلدىنلا سېرىقتال سەۋىيىدىن يۇقىرى تۇرمۇش مۇەىتىغا ئېرىشەلمەي كەلگەن ئىسپان ئاق سۆڭەكلىرى ئامېرىكىدىن

بۇلاپ كېلىنگەن بۇ ھارام بايلىقلارغا ئۆزىنى
ئاتقان. ئۇلار بۇ بايلىقلارنى پۇتۇنلەي ئۆزلىرىنىڭ
ئەيش ئىشرەتلىك تۇرمۇشىغا سەرپ قىلىپ
مىسلىسىز دەرىجىدە چىرىكلىشىپ كەتكەن. ئۇلاردا
كاپىتالىزىم تەرەققىي قىلالمىغان بولۇپ
ئىسپانىيەگە كەلگەن ئامەت باشقا جاھانگىرلارنىڭمۇ
كۆزىنى قىزارتقان. ئەنگلىيە دەسلەپتە
ئامېرىكىدىن ئىسپانىيەگە توشۇلىۋاتقان
بايلىقلارنى بۇلاش بىلەن شۇغۇللىنىپ 1577-
1580يىللىرىدا 4 مىليون 700 مىڭ فوندىستېرلىڭ
قىممىتىدىكى بايلىققا ئېرىشتى. ئۇلار 1584.يىلى
شىمالىي ئامېرىكىنى ئىسپانىيىدىن تارتىۋېلىپ
ۋېرگىنىيە مۇستەملىكىسىنى شەكىللەندۈردى.
پورتۇگالىيەمۇ برازىلىيىنى بازا قىلىپ تۇرۇپ ،
جەنۇبى ئامېرىكىدا ئىسپانىيە بىلەن مۇستەملىكە
تالاشتى. گوللاندىيە ئاتلانتىك ئوكيانىنى قامال
قىلىۋالدى . 1609. يىلى فىرانسىيە شىمالى
ئامېرىكىغا بېسىپ كىرىپ ئەنگلىيە بىلەن

مۇستەملىكە تالاشتى. شۇنداق قىلىپ ئۆز
ئاجىزلىقىغا باقماي ناھايىتى كەڭ جايلارغا
مۇستەملىكىچىلىك تورى يايغان ئىسپانىيە ئامېرىكا
قىتئەسىدىكى مۇستەملىكە جايلىرىنىڭ كۆپ
قىسمىنى باشقا جاھانگىرلارغا تارتقۇزۇپ قويدى.

7 .قەبىلىۋازلىقتىن پايدىلىنىپ پارچىلاپ يوقىتىش
ھىيلىسى

مۇستەملىكىچىلەر كېلىشتىن ئىلگىرى ئىندىئانلار
جەمىيىتىدە ئانىلىق ئۇرۇقداشلىق تۈزۈلمىسىدىن
تارتىپ دۆلەت تۈزۈلمىسىگىچە بولغان ئارىلىقتىكى
پۈتكۈل فورماتسىيە شەكىللىرى تەڭلا مەۋجۇت
ئىدى، قەبىلىۋازلىق ئىنتايىن تەرەققىي
قىلغانىدى. ھەر قەبىلە ئۆز ئىگىلىكىگە ماس
كېلىدىغان زېمىندا مۇستەقىل ياشايتتى،
ئىجتىمائىي سەۋىيىسمۇ تەكشىسىزئىدى. قەبىلىلەر
ئوتتۇرىسىدا دائىم ئۇرۇش بولۇپ تۇراتتى. بولۇپمۇ
مايا دۆلىتى، ئازتېك دۆلىتى ۋە ئىنكا دۆلىتىنىڭ

ئارقا ـ ئارقىدىن قۇرۇلۇشى بوي سۇندۇرۇلغان
قەبىلە ئەزالىرىنىڭ قەلبىدە قىساس دېغى
قالدۇرۇلغانىدى. مۇستەملىكىچىلەر
ئىندىئانلاردىكى بۇ خىل قەبىلىۋازلىق ھالىتىدىن
ئۈنۈملۈك پايدىلانغان ئىدى. ئۇلار قەبىلىلەر
مۇستەقىللىقىنى ھەدەپ بازارغا سېلىپ، يەرلىك
ئاھالىلەرگە ئىلگىرىكى قەبىلىسىنى قۇرۇپ
بېرىشكە ۋەدە بېرىپ ئۇلارنى ئۆز خانلىقىغا
قارشى چىقىشقا كۈشكۈرتكەن ۋە كونا
زىددىيەتلەرنى تىرىلدۈرۈپ قەبىلىلەرئارا
ئۆچمەنلىك پەيدا قىلىپ، قەبىلىلەرنىڭ ئۆز- ئارا
ئۇرۇشۇپ قان تۆكۈشىگە سەۋەپ بولغان ھەمدە
بىر قەبىلىنى يوقاتماقچى بولسا ئالدى بىلەن
شۇقەبىلىگە دۈشمەن قەبىلىنى قولغا چۈشۈرۈپ
ئۇنىڭدىن پايدىلانغان. خۇددى ماركىس
ئېيتقاندەك ، «ئىسپانىيەلىكلەر ئامېرىكا
قىتئەسىگە ھۆكۈمرانلىق قىلغان چاغلىرىدا بىر
قەبىلە باشلىقىنى تىرىك تۇتۇۋالسا بارلىق قەبىلە

ئەزالىرىنىڭ پالەچ ھالغا چۈشۈپ قېلىپ ئۇرۇش قىلىشنى خالىمايدىغانلىقىنى بىلىۋالغان، شۇڭا ئۇلار ئالدى بىلەن پادىشاھ ياكى

قەبىلە باشلىقلىرىنى قولغا چۈشۈرۈش، ئۇنى ئۆز مەقسىدىگە يەتكۈچە تىرىك ساقلاش ھېيلىسى»نى قوللانغان. 1519. يىلى كورتىس ئازتېك

پادىشاھىنى ئالداپ نەزەر بەنت قىلىۋالغان، ھەر قايسى قەبىلىلەر ئىتتىپاقلىشالمىغاچقا ئىككى يىل ئىچىدىلا ئازتېكلار مۇنقەرز قىلىنغان. 1533 .يىلى پېساررو ئىنكا دۆلىتىگە باستۇرۇپ بارغاندا ئالدى بىلەن پادىشاھلىق تەختىنى تارتىۋېلىش كويىدا يۈرگەن ئىندىئان ئاقسۆڭەكلەرنى ئۆزىگە تارتىپ، ئۇلارغا تەختنى ئېلىپ بېرىش ۋەدىسىنى بېرىپ، ئۇلارنىڭ ياردىمىگە ئېرىشىپ ئالتە مىليون نوپۇسلۇق ئىنكا دۆلىتىنى ئوڭايلا بېسىۋالغان. 1546. يىلى يەنە بىر مۇستەملىكىچى مۇتەيىغ مايا دۆلىتىگە باستۇرۇپ بارغاندا ئىككى چوڭ قەبىلە ئوتتۇرىسىدا ھوقۇق تالىشىش كۆرىشى بولۇۋاتاتتى.

مۇنتەيغ ئاۋۋال بىرى بىلەن ئىتتىپاقلىشىپ ئۇنىڭ دۈشمىنىنى يوقۇتۇش، ئارقىدىن ئۇنىمۇ ساق قويماسلىق ھىيلىسىنى ئىشلىتىپ ئىمپىرىيە دەرىجىسىگە يەتكەن مايا دۆلىتىنى ئازغىنا ئەسكەر بىلەن مۇنقەرز قىلغان.

8. رەزىل ۋاستىلەرنى قوللىنىپ جىسمانىيىتنى خورىتىش ھىيلىسى
ئىسپانىيە مۇستەملىكىچىلىرى ئىندىئانلارنى دەسلەپكى قەدەمدە مۇستەملىكىسىگە ئايلاندۇرۇپ بولغاندىن كېيىن، نۇقۇل ئىقتىسادىي ئۈنۈم قوغلاشتى، ئۇلار ئىندىئانلار تېرىشنى بىلىدىغان 47 خىل مۇستەقىل زىرائەت ـ ئۆسۈملۈككە قانائەت قىلماي ، باشقا قىتئەلەردىن يەنە 200 خىل زىرائەت كۆچۈرۈپ باردى. ئىندىئانلارنى ئىبىرىيە يېرىم ئارىلىغا خاس ئىگىلىك شەكلى ۋە قورال سايمانلارنى قوللىنىشقا مەجبۇرلىدى.
مۇستەملىكىچىلەر دېھقانىنىڭ قولىدا بىر پارچە يەر

بولسلا ەممىنى ئۇنتۇيدۇ دەپ قارىغاچقا،
ئىندىئانلارنىڭ قولىدىكى يەرنى تارتىۋالماي،
يەرسىزلەندۈرۈشنىڭ يەنە بىر خىل شەكلى ـ
ئېغىر باج سېلىق ۋاستىسىدىن پايدىلاندى. يىل
ئاخىرىدا ەوسۇلىنىڭ يېرىمىنى بەزى جايلاردا
ئۈچتىن بىر ياكى ئۈچتىن ئىككى قىسمىنى باج
سېلىققا ەېسابلاپ تۇتۇپ قالدى. ياۋروپادا قايسى
مەەسۇلاتنىڭ بازىرى ئىتتىك بولسا ئىندىئانلارنى
شۇ خىل زىرائەتلەرنى تېرىشقا مەجبۇرلىدى،
ياۋروپادىن كۆپلەپ مال چارۋا يۆتكەپ كېلىپ
ئىندىئانلارغا مەجبۇرى باققۇزدى. ئىندىئانلارنى
ئالداپ ئۇزۇقلۇق قىممىتى ئىنتايىن تۆۋەن
نەرسىلەرنى يېيىشكە كۆندۈردى. ئۇزۇقلۇق
يېتىشمەسلىك ، يۇقۇملۇق كېسەل، ئېغىر ئەمگەك
قاتارلىق سەۋەپلەر تۈپەيلىدىن ئىندىئانلار
تۈركۈم ـ تۈركۈملەپ قىرىلىپ كەتتى.
مۇستەمىكىچىلەر يەنە ئىندىئانلارنىڭ قولىدىكى
بايلىقىنى يەۋېلىش مەقستىدە ئۆزلىرى ئويدۇرۇپ

چىققان « جەننەت بېلىتى» نى يۇقىرى باھادا
زورلاپ ساتتى. ئۆلگۈچى ئىنسانلاردىن قالغان
مىراسنىڭ يېرىمىنى ئۆلگەندىن كېيىنكى دۇئا ـ
تىلاۋەت ھەققىگە تۇتۇپ قالدى. شۇنداق قىلىپ
ئىنسانلارنىڭ ھايۋاندىن ھېچ پەرقى قالمىدى.
ئىنسان دىنلىرىدا ھاراققا چىلانغان قوناقنى ئوتتا
كۆيدۈرۈپ ئىلاھلارغا نەزىر قىلىش ئادىتى
بارئىدى. مۇستەملىكىچىلەر بۇ ئادەتنى
خىرىستىئان دىنىنىڭ مۇناسىۋەتلىك تەرەپلىرى
بىلەن بىرلەشتۈرۈپ ئىنسانلارنى ھاراققا
قىزىقتۇردى. 1544. يىلى مېكسىكىدا تۇنجى ھاراق
زاۋۇتى قۇرۇلغاندىن باشلاپ، جاي-جايلاردا
زەھەرلەش كۈچى زور بولغان يۇقىرى گرادۇسلۇق
ھاراق ئىشلەيدىغان زاۋۇتلار كەينى ـ كەينىدىن
قۇرۇلدى. ھاراق بوتكىلىرىمۇ يىراق ـ يېقىندىكى
يېزىلارغا قەدەر ئۇمۇملاشتى، ھەممە نەرسىسىدىن
ئايرىلغان ئىنسانلار بىراقلا ھاراققا بېرىلىپ
كەتتى. ھاراق ئىنسانلارنى زەئىپلەشتۈرۈپ،

جەڭگىۋارلىقنى يوقاتتى، ئۇلار ساقال قويۇشقا
قارا رەڭلىك كىيىم كىيىشكە ئادەتلەنگەن
ئىسپانىيەلىكلەردىن ئۆلگۈدەك قورقىدىغان
(ئىندىئان دىنىدا ئۆلۈم ئىلاھى ساقاللىق سۇپەتتە
تەسۋىرلىنىدۇ، قارا رەڭمۇ بالايى - ئاپەتنىڭ
سىمۋولى ئىدى) ەتتا ئون ئىندىئان بىر
ئىسپانىيەلىكنى ئۆلتۈرۈۋېتىشكە جۈرئەت
قىلالمايدىغان ەالغا چۈشۈپ قالدى. ئۆزلىرىنىڭ
يوغان بەستى بىلەن كولۇمبوغا يۇنان
ئەپسانىلىرىدىكى گىگانىت ئادەملەرنى ئەسلەتكەن
ئىندىئانلار ەاراققا بىرىلگەندىن كېيىن،
بارغانسېرى كىچىكلەپ، ئاجىزلىشىپ كەتتى.
ئىندىئانلار دۇنيادا تۇنجى بولۇپ تۇغۇت چەكلەش
دورىسىنى ئىشلەتكەن بەقۇۋۋەت خەلق ئىدى.
ەاراققا بېرىلگەندىن كېيىن، ئۇلارنىڭ بۆرىكى
ئاجىزلاپ ئۇرۇقى پۇچەكلىشىپ ئەۋلاد
قالدۇرالمايدىغان دەرىجىگە يەتتى. ەەتتا بىر
نەچچە بوتۇلكا ەاراقنى دەپ خائىنلىق قىلىدىغان

ساتقىنلارمۇ بىر نەچچە يۈز بوتۇلكا ھاراققا ئۆز زېمىنىنى تېگىشىۋېتىدىغان قەبىلە باشلىقلىرىمۇ كۆپلەپ چىقتى. ياۋروپا سانائەت ئىنقىلاۋىدىن كېيىن ئىندىئانلارغا قارىتىلغان تۇغۇت چەكلەش سىياستى ئۆلۈم سىياستىگە ئالماشتى. ئامازون دەريا ۋادىسىدىكى ئىككى مىليونغا يېقىن ئىندىئان خەلقى مۇستەملىكىچىلەرنىڭ بۇ جايدا كان ئېچىش، زاۋۇت قۇرۇشقا نارازىلىق بىلدۈرۈپ ،چەت جايلارغا كۆچۈشكە قارشى تۇرغاچقا، مۇستەملىكىچىلەر سۇ ئارقىلىق مەخپى تارقاتقان مىكروبتا يۇقۇملىنىپ پۈتۈنلەي قىرىلىپ كەتتى (ھازىر 100مىڭچە ئىندىئان قالدى). شەرقي شىمال كولۇمبىيە ئورمانلىقىدىكى كادىيە ئىندىئانلىرى ئۆزلىرى ئاچقان ئالتۇن كانىنىڭ ئىگىلىك ھوقۇقىنى مۇستەملىكىچىلەرگە ئۆتكۈزۈپ بېرىشنى خالىمىغاچقا، مۇستەملىكىچىلەر تەرىپىدىن ئوزۇق تۈلۈك جەھەتتە قامال قىلىنىپ، سىل كېسلى بولۇپ قىرىلىپ تۈگىدى.

برازىلىيە ئىسسىق بەلۋاغ ئورمانلىقىدىكى
ئىندىئانلار مۇستەملىكىچىلەر قەستەن
يۇقتۇرغان قىزىل كېسىلى بىلەن يۇقۇملىنىپ
قىرىلىپ كەتتى. باشقا نۇرغۇن جايلاردىكى
ئىندىئانلارمۇ مۇستەملىكىچىلەر ئىئانە
قىلغان يۇقۇملۇق كېسەلگە گىرىپتار بولغۇچىلار
كىيىپ تاشلىۋەتكەن كىيىملەرنى كىيىپ،
يۇقۇملىنىپ قىرىلىپ كەتتى. بەزى مۇستەملىكىچى
كاتتىباشلىرى ئەيسا خىرستىئان دىنىغا بايلىق
ياراتقۇچىلارنى قوللايدۇ دېگەندەك دىني نىقابقا
ئورىنىۋېلىپ، ئاشكارا ھالدا ئىندىئانلار
ئىنسانلارنىڭ نەسلى ئەمەس كۆيدۈرۈش،
پارتلىتىش ئارقىلىق ئۆلارنى قۇرۇتىۋېتىش كېرەك
دەپ جار سالدى. ھەتتا مۇستەملىكىچىلەر
ۋېنېسۇئېلا، ئامازون دەريا ۋادىلىرىدىكى، كارىب
دېڭىزى ساھىلىدىكى ئىدىئانلارنى ئەمگەكتە
سېلىش باھانىسىدا زەھەرلىك يىلان، تىمساق ،كىت
... قاتارلىق يىرتقۇچ ھايۋانلار كۆپ جايلارغا

باشلاپ بېرىپ يىرتقۇچ جانلىقلارغا يەمچۈك قىلىپ يوقۇتىۋەتتى. مۇشۇنداق رەزىل ۋاستىلەر ئالدىدا 40 مىليون نۇپۇسلۇق ئىندىئان خەلقىدىن ھازىر قالغىنى بىر مىليوندىن سەل ئاشىدۇ.

9. خەلقئارا مەۋجۇتلۇق ئېنتېرناتسئونالىنىڭ خىتابى

قالدۇق ئىندىئانلارنىڭ باھارى 1969 .يىلى لوندوندا خەلقئارا مەۋجۇتلۇق ئېنتېرناتسئونالىنىڭ قۇرۇلۇشى مۇستەملىكە ئاستىدا يۇقىلىشقا يۈزلىنىۋاتقان ئىندىئانلارغا باھار شاملى ئېلىپ كەلدى. مەۋجۇتلۇق ئېنتېرناتسئونالى « بىز ئەڭ ئەقەللىي ھوقۇق ـ مىللەتلەرنىڭ ئەلمىساقتىن بۇيان ياشاپ كەلگەن ئۆز زېمىنىدا ھاقارەتلەنمەي ئاچ ـ يالىڭاچ قالماي ئەركىن ياشاش ھوقۇقىنى قوغداش ئۈچۈن كۆرەش قىلىمىز» دېگەن بۇرچنى ئۆزىگە قىبلىنامە قىلغان. 1980. يىللاردا پانامادىكى قىزىلتاغ ۋادىسىدا لوندوندىكى بىر

شىركەت 22 مىليارد دوللار مەبلەغ سېلىش
بەدىلىگە دۇنيادىكى ئەڭ چوڭ مىس كانى
ئاچماقچى بولغان ۋە بۇ جايدىكى بىر مىليوندىن
ئارتۇق ئىنسان خەلقىنى سىرىتقا قوغلىغان
چاغدا، ئېنتېرناتسىئونال بولسا« يەرلىك خەلقنىڭ
ئۆز مۇەتىدىن ئايرىلغانلىقى ئۇلارنىڭ ھالاك
بولغانلىقىنى كۆرستىدۇ، يەرلىك ئاھالە ئەتراپقا
كۆچسە ئۇلار ئوتتۇرىسىدكى ئىنسانىي مۇناسىۋەت
تورى بۇزۇلۇپ، غۇرۇرى دەپسەندە بولىدۇ... .
يەرلىك خەلقنىڭ مەۋجۇتلۇق ھوقۇقىنى قوغدايلى،
ئۇلارغا ئۆزىنى قوغداش تاكتىكىلىرىنى ئۆگىتەيلى،
مەدەنىيەتلىك جەمئىيەتنىڭ ئۇلارغا بولغان
زىيىنىنى ئازايتايلى » دەپ ئېتىراز بىلدۈردى.
ئامېرىكىلىق ئىنسانشۇناس يوھان لېندېن
ھۆكۈمەتنىڭ ئېچىش سىياستىنىڭ تەسرىدە
ئىدىئانلارنىڭ نەسلى قۇرۇپ كېتىشكە
يۈزلەنگەنلىكىنى، بىر نەچچە ئون يىل ئىچىدىلا
بىرازىلىيەدىكى 270 ئىندىئان قەبىلىسىنىڭ 90

نەچچىسىنىڭ يوقىلىپ كەتكەنلىكىنى ئۈچتىن ئىككى قىسىم قەبىلىنىڭ ئادەم سانىنىڭ مىڭغىمۇ يەتمەيدىغانلىقىنى ئاشكارىلىدىغاندىن كېيىن، بىرازىلىيىلىك ئىنسانشۇناس داشى رىبلو ماقالە ئېلان قىلىپ « قىلچە ئىقتىسادىي قىممىتى يوق دەپ قارالغان جايلاردىلا ئىندىئانلار پۈت قويغۇدەك زېمىنغا ئېرىشەلەۋاتىدۇ، قەيەردە بايلىق بارلىقى سېزىلگەن كۈندىن باشلاپ شۇ جاينىڭ ئىندىئانلىرىغا قىيامەت باشلىنىدۇ» دەپ نارازىلىق بىلدۈردى. مەۋجۇتلۇق ئېنتېرناتسىئونالنىڭ ئەزاسى بىنتېرى ئامېرىكا ھۆكۈمىتىگە باياننامە تاپشۇرۇپ بىز ھۆكۈمەتتىن كان ئاچماسلىقنى تەلەپ قىلمايمىز، بىز پەقەت ھۆكۈمەتتىن ئېچىش پىلانى تۈزىدىغان چاغدا يەرلىك مىللەتلەرگە قانچىلىك ئاۋارىچىلىق كەلتۈرىدىغانلىقنى ئويلىشىشنى، ئۇلارنىڭ كېيىنكى تەقدىرىنىمۇ پىلانغا كىرگۈزۈشنى تەلەپ قىلىمىز» دەپ تەلەپ قويغان.

ئىنسانشۇناسلارەازىردۇنيادا ئەڭ ئىلغار دەپ قارىلىۋاتقان تۇغۇت چەكلەش دورىسىنىڭ ئىندىئانلارنىڭ مىڭ يىللار ئىلگىرىكى ئىجادىيىتى ئىكەنلىكىنى، ئامېرىكا ئارمىيىسىنىڭ پارس قولتۇقى ئۇرۇشىدا ئىندىئانلار مىلادىيدىن ئىلگىرى ئىجاد قىلغان دورىلارنى ئىشلەتكەنلىكىنى ئاشكارىلاش ئارقىلىق، ئىندىئانلارنىڭ ئەنئەنىۋى ئىگىلىك شەكلىنىڭ، قول ھۈنەرۋەنچىلىكىنىڭ، ئاڭ سېستىمىسىنىڭ قىممىتىنى تەشۋىق قىلدى. شۇنىڭدىن كېيىن بىرمۇنچە ئالىملار « بىلىمنى ساقلاپ قېلىشنىڭ ياخشى چارىسى ئۇنى ئۆزى پەيدا بولغان زېمىندا ئىزچىللىقا ئىگە قىلىش، ئىندىئانلارنى ئىقتىسادىي ئۈنۈمگە قىزىقتۇرۇش يولى ئارقىلىق ئۇلارنىڭ ئەنئەنىۋى ئىگىلىك شەكلىنى داۋاملاشتۇرۇشنى قولغا كەلتۈرۈش كېرەك » دەپ ھېسابلىغاندىن كېيىن، مەۋجۇدلۇق ئېنتېرناتسىئونالنىڭ ئامېرىكا شۆبىسى ئامازون ۋادىسىدا مەدەنىي مىراسلارنى قوغداش ئورنى

قۇرۇپ، ئامازون ھاۋزىسىدا چىقىدىغان ھەرخىل
مېۋە ئۆسۈملۈك مېيى ۋە دورا ئۆسۈملۈكلىرىنى گۈل
گىياھ جەۋھەرلىرىنى خەلقئارا بازارغا سالغان
مەسئۇل خادىملارنىڭ مۆلچەرلىشىچە بۇ ئورۇن 20
يىلدا 15 مىليارد ئامېرىكا دوللىرىلىق ساپ پايدا
يارىتىدىكەن، بۇ جايدىكى ئىندىئانلار يىلىغا بىر
مىليارد ئامېرىكا دوللىرىغا ئېرىشىدىكەن. ئۇلار بۇ
پۇل ئارقىلىق مەكتەپ، دوختۇرخانا، مىللىي
كارخانىلارنى قۇرىدىكەن. 1989 يىلى
كالفورنىيەدە « شامان دورىلىرى » شىركىتى
ئېچىلغان، بۇ شىركەتمۇ ئىندىئانلارغا زور مىقداردا
پايدا يارىتىپ بەرگەن. نيۇيورك ئۆسۈملۈك
تەتقىقات ئورنىنىڭ باشلىقى بېلىك ئۆزىنىڭ
پەقەت ئىندىئانلارلا تېرىشنى بىلىدىغان زىرائەتلەر
ئىچىدىن راك ۋە ئەيدىز كېسەللىكلىرىگە شىپا
بولىدىغان ماددىنى دەسلەپكى قەدەمدە
بايقىغانلىق تەتقىقاتى مۇۋەپپەقىيەت قازانسا
ئىندىئانلارنىڭ نۇرغۇن پايدىغا ئېرىشىدىغانلىقنى

ئېلان قىلغان. يېڭى گۋېنىيەگە تۇنجى قېتىم بارغان ئاۋستىرالىيىلىك پېترىبات 1970 .يىللاردا بۇ جايدا بىر ساياھەت ئورنى ئاچقان، ھەر يىلى ئون مىڭدىن ئارتۇق ساياھەتچىنى كۈتىۋالغان ھەم بۇ جايدا ئېرىشكەن پايدىنىڭ كۆپ قىسمىنى يەرلىك ئىپتىدائىي مىللەتلەرگە ئىئانە قىلىۋەتكەن. يېقىنقى يىللاردا ئىندىئان يېزىلىرىغا بارغان ساياھەتچىلەر ھەر بىر ئىندىئان ئاقساقىلىنىڭ ئەتراپىغا 23 يۈز ياشنىڭ توپلىشىپ قەدىمكى مەدىنىيەت ئەنئەنىلىرىنى، ئاڭ چۈشەنچىلىرىنى ئۆگىنىۋاتقانلىقىنى، بۇرۇن شەھەرلەرگە قېچىپ كەتكەن ئىندىئان ياشلىرىنىڭمۇ ئارقا ئارقىدىن ئۆز يۇرتلىرىغا قايتىۋاتقانلىقىنى كۆرگەن.

ئاسىيا كىندىكى گېزىتى " نىڭ 1996 يىل 1- ئايلىق سانلىرىدىن ئېلىندى".

/ http://munber.iuyghur.com: مەنبە